

Het orgel van Doetinchem, opgeleverd in 1952, geldt officieel als een monument.
Niet zo heel veel na-oorlogse orgels hebben die status; het is dus een heel bijzonder orgel.

De opzet van het instrument laat een principiële breuk zien (én horen!) met de wijze waarop in de voorafgaande halve eeuw in Nederland orgels waren gebouwd.

De orgelbouw van de eerste helft van de 20e eeuw had de 19e-eeuwse klankidealen (die je in zekere zin romantisch kunt noemen) overgenomen, maar was niet de traditionele kwaliteit blijven leveren. Nieuwe industriële vervaardigingsmogelijkheden leken de toekomst te hebben. Ze leidden tot lagere prijzen, en traditioneel gerichte bedrijven móesten wel mee met de nieuwe ontwikkelingen. Daarbij droegen crisis en inflatie het hunne er toe bij om het oude ambacht te doen verdwijnen.

Gevolg is dat het orgel van de eerste helft van de 20e eeuw een instrument is dat heel erg los staat van de orgels uit de bloeitijd van de orgelbouw. De prachtige muziek uit de 17e en 18e eeuw kon je er dan ook maar beter niet op spelen!

Organisten en orgelbouwers die hun oren open hadden, móesten hier vroeg of laat wel ongelukkig mee worden, en dat gebeurde dan ook.

Al in de jaren '20 worden in Duitsland een paar congressen gewijd aan de herontdekking van de top-instrumenten uit het verleden, en in Scandinavië ontwikkelt men in de jaren '30 een manier van orgelbouwen die in veel opzichten aansluit bij de instrumenten uit de renaissance en de barok.

In ons eigen land bleven deze ontwikkelingen niet onopgemerkt.

Bovendien was bij ons een heel groot aantal orgels uit de 17e en 18e eeuw bewaard gebleven; je kon ze nog (zon)dagelijks beluisteren.

Zo had men in Doetinchem tot het bombardement dat op 21 maart 1945 de kerk in de as legde, gezongen bij de klanken van een orgel waarvan de geschiedenis terugging tot in de 17e eeuw.

Op foto's is de prachtige kas van dat orgel nog te bewonderen; eigenlijk moet men spreken van twee kassen, die van het grote rijzige hoofdwerk achter op de galerij en die van het kleinere en veel lagere rugpositief meer naar voren.

Het orgel dat we nú her-ingebruiknemen werd ingespeeld op 16 december 1952, zeven en een half jaar na het bombardement. Het elan waarmee gewerkt is, moet ongelooflijk zijn geweest: een hele kerk moest opnieuw uit het niets ontstaan en worden ingericht in een tijd waarin materiaal niet in overvloed aanwezig was. Bij dat elan hoorde dat men niet eenvoudigweg weer opbouwde wat verloren was gegaan, maar dat men ook nieuwe idealen werkelijkheid liet worden. De halfronde opstelling van de kerkbanken rond een centraal geplaatste kansel keerde niet terug; in plaats daarvan realiseerde men een op het oosten gerichte opstelling (zoals nieuwere liturgische inzichten dicteerden). En zo ging het ook met het orgel: het zou gebouwd worden volgens de nieuwste inzichten en het zou aanzienlijk groter worden dan het verloren gegane instrument.

Een orgel bouwen volgens de nieuwste inzichten betekende dus aansluiting zoeken bij de orgelbouw uit de barok (men koos de Noord Duitse barok-orgels als voorbeeld) en bij wat er sinds de jaren '30 in Scandinavië op orgelbouw-gebied gebeurde. De vormgeving van de kas(sen) van het nieuwe orgel en de ornamentiek kregen een karakter dat deels modern en deels traditioneel georiënteerd was. Het zou goed kunnen zijn dat men de herinnering aan het oude orgel zo nog enigszins levend heeft willen houden.

Wat in de Catharinakerk van Doetinchem in 1952 is verrezen, is in elk opzicht een monumentaal orgel. Dat is in de eerste plaats de verdienste van de orgelbouwer Dirk Andries Flentrop. Flentrop had de in Zaandam sinds 1903 gevestigde orgelmakerij van zijn vader voortgezet.

Hij slaagde erin zich, na een leertijd in Scandinavië, na de oorlog te ontwikkelen tot de leidende Nederlandse orgelbouwer.

In het orgel van Doetinchem zijn alle idealen werkelijkheid geworden waarvan organisten en orgelbouwers na de oorlog droomden. Ze zijn bovendien compromisloos en op het op het hoogste niveau gerealiseerd. Daardoor dwingt het orgel niet alleen groot respect af, maar overtuigt het ruim 60 jaar na de bouw nog steeds elke bespeler en elke luisteraar!

Het is overigens niet alleen D.A. Flentrop die lof toekomt. De kas werd getekend door architect J.G.A. Heineman (Velp) en gemaakt door de firma Bussink & Graffelman (Doetinchem), het snijwerk door de firma Jacobs (Leeuwarden). Over de opzet van het orgel werd door Flentrop uitvoerig gediscussieerd met orgeladviseur Dr.H.L.Oussoren, en de uiterst artistieke intonatie verzorgde zijn hoofd-intonateur R. Schreutelkamp.

Uit een groot aantal briefkaartjes in het Flentrop-archief blijkt een heel inspirerende chemie met de toenmalige organist van de Catharina-kerk Sjoerd Mook. Tekenend is een briefkaartje van Flentrop een jaar na de voltooiing van het Doetinchemse orgel, waarop Flentrop schrijft dat een vergelijkbaar orgel dat hij in Zweden bouwt “net zo mooi wordt als het orgel van Doetinchem”. Mook antwoordt per kerende post: “Dat kan niet!”

De grote kwaliteit van het orgel werd in 1952 onmiddellijk herkend. Coryfeeën als Gustav Leonhardt en Anton Heiller schrijven brieven aan Flentrop waarin ze het instrument de hemel in prijzen.

Aan het begin van de nieuwe eeuw werd duidelijk dat het orgel gerestaureerd zou moeten worden. Er was op onderdelen sprake van slijtage en de verwarming had grote uitdrogingschade veroorzaakt. Het orgel is daarom uit elkaar genomen en in de werkplaatsen van de oorspronkelijke bouwer, Flentrop Orgelbouw, geheel hersteld.

Bij deze werkzaamheden heeft het grootste respect voor het instrument vooropgestaan. Het is dus als monument behandeld; er is uitgegaan van de denkwijze van 1952 en niet geprobeerd het orgel een beetje een 2014-gezicht te geven. De winddruk van het hoofdwerk, die iets veranderd was sinds 1952, is naar de oorspronkelijke situatie teruggebracht. De tijdens de ambtstermijn van organist Roel Smit aangebrachte cymbelster heeft een nieuwe bediening gekregen en op verzoek van organiste Annelies Sløtjes is een koppel pedaal-rugwerk toegevoegd.

Adviseur was Theo Jellema (Leeuwarden). Verantwoordelijk namens de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed was dhr. Rudi van Straten.

DISPOSITIE VAN HET ORGEL

HOOFDWERK Quintadeen 16' Prestant 8' Roerfluit 8' Octaaf 4' Ged. Fluit 4' Nasard 2 2/3'

Octaaf 2' Mixtuur 1 1/3' (V-VI) Trompet 8'

RUGWERK Holpijp 8' Quintadeen 8' Prestant 4' Roerfluit 4' Octaaf 2' Quint 1 1/3' Sesquialter (II) Scherp 1'(IV) Dulciaan 8'

BORSTWERK Eikenfluit 8' Fluit 4' Prestant 2' Gemshoorn 2' Octaaf 1' Cymbel 1/3' (II) Regaal 4'

PEDAAL Prestant 16' Octaaf 8' Octaaf 4' Nachthoorn 2' Mixtuur 2' (IV) Bazuin 16' Schalmei 4'

KOPPELS: hw-rw hw-bw ped-hw ped-bw *ped-rw (toegevoegd)*

Cymbelster (toegevoegd)

Door Theo Jellema te spelen programma:

Jan Pieterszoon Sweelinck (1562-1621) Ballo del Granduco

Johann Ludwig Krebs (1713-1780) Freu dich sehr, o meine Seele

Johann Sebastian Bach (1685-1750) Ein' feste Burg ist unser Gott BWV 720

Johann Sebastian Bach Preludium en fuga in C BWV 566

Theo Jellema is organist van de Grote of Jacobijnerkerk in Leeuwarden en orgeladviseur.